

Górski, Karol

Studenci z Prus w Bolonii w XIV i XV wieku

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1-4, 3-21

1989

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Karol Górski

Studenci z Prus w Bolonii w XIV i XV wieku

UWAGI WSTĘPNE

Praca ta zawiera biografie studentów pochodzących z Prus. Choć są one niepełne, pozwalają poznać warunki studiów i obyczaje. Najbogatsze są materiały z archiwum Zakonu Niemieckiego (Berlin-Dahlem), które odnalazł i zanalizował Hartmuth Boockmann¹. Na tej też pracy w dużej mierze opiera się nasze opracowanie.

Analiza danych dotyczących wpisowego studentów prawa do nacji germańskiej wykazuje, że pobierano jakiś odsetek przychodu rocznego. Brano za podstawę wymiaru całość przychodu w danym roku, a więc nawet stypendia przeznaczone na całe studia. Stąd bardzo wysokie wpisowe u osób, o których wiadomo, że nie były bogate. Pobierano ok. 1 florena, gdy zwykły student płacił monetą srebrną 12—20 solidów. Czasem student później dopłacał, gdy dochody jego wzrosły — zapewne dosłano mu pieniądze. W Lipsku było inaczej — była opłata równa dla wszystkich, od której przyznawano zniżki dla ubogich. W Bolonii zdarzało się, że student nic nie płacił. Zwykle wpisy do nacji germańskiej odbywały się ok. 6 stycznia, wtedy też wybierano jej prokuratora. Do nacji przyjmowano tylko prawników. Pojęcie nacji było takie jak na soborach. Do nacji

SKRÓTY I BIBLIOGRAFIA

- Altpr. Biographic — *Altpreussische Biographie*, ed. Ch. Krollman, K. Forstreuter, F. Gause, 1941, 1967.
 Die Berichte — *Die Berichte der Generalprocuratoren des Deutschen Orden an der Kurie*, Bd. 1, bearb. von K. Forstreuter 1961, Bd. 2, 3, 1 bearb. von H. Koppe 1960, 1966.
 Birch-Hirschfeld — A. Birch-Hirschfeld, *Geschichte des Kollegiatstifts in Guttstadt 1341—1811*, Zeitschrift Ermland, 1930, Bd. 24.
 Birkenmajer L. A. — L. A. Birkenmajer, *Mikołaj Kopernik*, cz. 1. *Studia nad pracami oraz materiały bibliograficzne*, Kraków 1900.
 Birkenmajer L. A. — *Stromata Copernicana*, Kraków 1924.
 Birkenmajer L. A. — *Mikołaj Wodka z Kwidzyna zwany Abstemius, astronom polski XV stulecia*, Roczniki Tow. Naukowego w Toruniu, 1926, t. 23, ss. 110—265.
 Boockmann — H. Boockmann, *Die Rechtsstudenten des Deutschen Ordens*, Festschrift Hermann Heimpel, vol. 2, Göttingen 1972, ss. 313—375.
 Boockmann, Blumenau — H. Boockmann, *Laurentius Blumenau Fürstlicher Rai-Jurist-Humanist (1415—1484)*, Göttingen Bausteine, Bd. 37 (Göttinger 1965).
 Eichhorn — A. Eichhorn, *Die Prälaten des ermländischen Domkapitels*, Zeitschrift Ermland, 1863, Bd. 3.
 Fijałek — J. Fijałek, *O archidjakonach pomorskich*, Roczniki Tow. Naukowego w Toruniu, 1899, t. 6, s. 152 n.
 Górski, Studia i szkice — Karol Górski, *Studia i szkice z dziejów Zakonu Krzyżackiego*, Olsztyn 1986.
 Górski, Der Kulmer — Karol Górski, *Der Kulmer Domkapitel in den Zeiten des Deutschen Orden*, w: *Die Geistlichen Ritterorden Europas*, ed. J. Fleckensterin und M. Hellmann; Vorträge und Forschungen XXVI her. v. Konstanzer Arbeitskreis für die Mittelalterliche Geschichte, 1980; tekst polski: Karol Górski, *Studia i szkice*, ss. 115—121.
 Hippler — Fr. Hippler, *Ermiländische Bischofswahlen*, Zeitschrift Ermland, 1860, Bd. 1.
 Mańkowski — A. Mańkowski, *Pracaci i kanonicy katedralni chełmińscy, od założenia kapituły do naszych czasów*, Roczniki Tow. Naukowego w Toruniu, 1926, t. 33; 1927, t. 34 — całość.
 Nieborowski — P. Nieborowski, *Der Deutsche Orden und Polen in der Zeit des grössten Konflikts*, Breslau 1924.
 Perlb. — Max Perlbach, *Prussia scholastica. Die Ost- und Westpreussen auf den mittelalterlichen Universitäten*, Leipzig 1895, ss. 1—7.
 Schmauch — H. Schmauch, *Um Nicolaus Kopernikus. Studien zur Geschichte des Preussenlandes* = Festschrift Erich Keyser, Marburg—Lahn 1963.
 Zeitschrift Ermland — Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands.
¹ *Die Rechtsstudenten des Deutschen Orden*, Festschrift f. Hermann Heimpel, Göttingen 1972.

germańskiej zaliczano też Polaków, Czechów, Węgrów. Wiadomości o nie prawnikach pochodzą z innych niż akta nacji germańskiej źródeł, które dochowały się tylko fragmentarycznie.

Utrzymanie i studia w Bolonii były drogie, liczone, że wynosiły 2 razy tyle co w Niemczech. Znamy koszt studiów bogatych młodzieńców. W Erfurcie było to rocznie najmniej 60—70 flor., w Pavii dla Albrechta wynosiły 100 flor., do tego na książki 200 flor., tyleż na promocję doktorską z obojga praw i 200 flor. na długi². W Bolonii mieszkanie u doktora (profesora) wraz z utrzymaniem rocznie 80 i 60 flor. dla sługi, przy czym każda osoba dziennie dostawała 1 funt mięsa i nic więcej, sługa musiał usługiwać do stołu i zapewne gotował. Dostawał on miesięcznie co najmniej pół florena i utrzymanie. W bursie trzeba było kolejno kupować drewno, zboże, mąkę, mięso i inne artykuły. Rękopiśmienne książki były drogie: *Decretum* 60—70 flor. Dwie inne kupił Kasper Stango z Wandowa (Wandofen) za 20 flor., 3 inne kosztują więcej niż 60 flor. Szczególnie drogie były nowe książki dekretów jak *Sextus*, *Clementina* — kosztowały 70 flor. (dukatów weneckich). Kasper Stango miał sługę wspólnie z innym studentem. Ale Stango był bogaty i rozrzutny.

Podróżowano konno, w krajach gdzie były rozboje — w dużych grupach. Konie sprzedawano czasem w Padwie, by zapłacić długi. Dlaczego nie w Rzymie? Czy była tam konkurencja koni neapolitańskich?

Pieniądze przesyłano studentom przez posłów Zakonu i biskupów albo przez kupców, którzy wystawiali zlecenia do swych korespondentów. Studenci zwykle nie wozili ze sobą większych sum.

Moneta kursowała różna: floreny, złote reńskie, dukaty weneckie oraz różne rodzaje monety srebrnej.

Można pytać, dlaczego większość studentów z Prus, a w szczególności stypendystów Zakonu Niemieckiego jechała do Bolonii. Czy tędy przejeżdżali posłowie, gońcy Zakonu i biskupów oraz kupcy? Mniejszą rolę grały leżące na tym szlaku Padwa i Perugia.

Pod względem etnicznym przeważali studenci języka niemieckiego. Wśród Polaków na pierwszym miejscu jest Mikołaj Wodka. Jest kilku przedstawicieli szlachty pruskiej i polskiej z okolic nadwiślańskich (Suchostrzyski, Drozdowski), ale nie z ziemi chełmińskiej, gdzie była silna polska grupa etniczna. Przeważają nieokreśleni pod względem etnicznym.

O zabawach, życiu studentów w Bolonii listy w archiwum Zakonu milczą. Na świat studentki rzuca światło biografia hulaszczego poety portugalskiego Ermico Cayado. Wykazałem, że Mikołaj Kopernik nie należał do grona jego przyjaciół, jak przyjmował L. A. Birkenmajer³.

Śmiertelność wśród studentów była dość wysoka. Choroby zabierały ze świata do 10% ich składu. Andrzej Kopernik chorował na trąd lub inną chorobę skórą, której nabawił się we Włoszech. Są studenci, których ślad ginie — nie wiemy dlaczego.

Po tej garści uwag przechodzimy do biografii studentów.

STUDENCI Z PRUS W BOLONII W XIV—XV W.

1. 1327 *Herrmann de Prutia rector eccl. de Cristburg*. Perlb.1.
2. 1332 *Nicolaus de Prucya*. Perlb.1.
3. *D. Johannes Stanghe de Prutzia Pomezaniensis diocesis*. Pochodził z bogatej rodziny osadźców wsi i miast, głównie w Pomezanii. Perlb.1.

² Ibidem, s. 355.

³ K. Górski, *Copernicus and Cayado. Science and History, Studies in Honor of Edward Rosen*, Studia Copernicana XVI, Wrocław 1978, ss. 397—401; M. Bataillon, *La mort d'Enrique Cayado. Etudes sur le Portugal au temps de l'humanisme*, Coimbra 1952.

4. 1344 D. *Hermannus de Prussia plebanus in Morungen Pomezaniensis diocesis*. Perlb.1.

5. 1348 *Egenulf de Rozenhausen*. Perlb.1.

6. *Johannes de Rysenburg*. Perlb.1.

7. *Saul de Prussia, 1349 Saul de Prussia, 1351 conservator nationis Teutonice*. Perlb.1.

Był to Szawel syn Milutina, rycerza pruskiego z Pomezanii, pierwszy Prus na studiach we Włoszech. W l. 1340—1346 był on notariuszem publicznym, zatrudnionym wraz z kolegą w kancelarii w. mistrza Zakonu Niemieckiego w Malborku. Zwierzchnikiem ich był kapelan w. mistrza, pełniący funkcję kanclerza. Akty redagowali dwaj notariusze publiczni. Kancelaria stała wówczas na wysokim poziomie, który obniżył się po 1350 r. Szawel nie był członkiem Zakonu, choć zajmował stanowisko odpowiedzialne. Był to wnuk lub prawnuk neofity pruskiego, który mimo wszystko był traktowany jako obywatel drugiej klasy. Prusowie od początku XIV w. opowiedzieli się w wojnach z Polską po stronie Krzyżaków. Chrześcijaństwo ich było powierzchowne, rabowali naczynia kościelne wyrzucając hostie na ołtarz pod okiem rycerzy zakonnych. W l. 1330—1340 Zakon zaczął nadawać Prusom dobra na prawie magdeburskim z wyłączeniem kobiet od dziedziczenia. Wyjazd Szawła nastąpił zapewne na koszt własny, ale mógł otrzymać jednorazowy zasiłek. 10 stycznia 1351 r. został obrany konserwatorem nacji niemieckiej. Po r. 1352 znika on z widowni — zapewne umarł. Niemniej jego wyjazd do Bolonii i objęcie godności konserwatora nacji niemieckiej dowodzi, że dyskryminacja Prusów była niesłuszna. Kariera Szawła mogła zachęcić ludzi z Prus do studiów w Bolonii i była etapem w tworzeniu się narodowości pruskiej i odrodzeniu jej po klęsce podboju⁴.

8. 1349 D. *Thylo de Prussia*. Perlb.1.

9. 1349 D. *Johannes de Prussia rector ecclesie Almastropiensis*. (Miejscowości takiej nie odnaleziono). Perlb.1.

10. 1349 *Johannes de Pruxia*. Perlb.1.

11. 1352 *Tylo de Brunsberg de Prussia electus in procuratorem*. Perlb.1. Pochodził z Warmii, ale nie odnaleziono go w dostępnych źródłach.

12. 1357 *Gerardus de Pasloc de Prussia*, w 1359 kanonik warmiński, *procurator nationis*. Perlb.1. *Pasloc* to Pasieki (= Preus. Holland) albo terytorium tej nazwy.

13. 1359 D. *Nicolaus plebanus in Schönse de Prussia*. Perlb.1. *Schönsee* to Kowalewo w diecezji chełmińskiej. Nie ma wzmianki, by był Krzyżakiem.

14. 1359 *Joannes de Pasloc de Prussia*.

15. 1360 *Johannes de Prussia [de Gral]*, 1361 *Johannes de Gral de Prussia procurator 17 Januarii*. Perlb.1.

16. 1365 D. *Nicolaus de Prussia*. Perlb.1.

17. 1365 D. *Herbor[d] de Prussia*. Perlb. 2.

18. 1366 D. *Gerhardus de Prussia*. Perlb.2.

19. 1366 D. *Dyetricus de Prussia*. Perlb.2.

20. 1366 D. *Johannes de Bildenberg de Prussia plebanus in Lichtenau, 1368 D. Johannes de Wildenberg rector ecll. in Lichtenau Pomezaniensis dioecesis, procurator eligitur Jan.9*. Perlb.2. Nazwisko brał niewątpliwie od wsi pod Malborkiem zwanej od założyciela Wildenberga, dziś części miasta. *Lichtenau* to Lichnowy koło Malborka.

21. 1367 D. *Otto de Prussia canonicus Warmiensis*, zapłacił dużo, bo 2 funty. Perlb.2. Jest to niewątpliwie Otto z Rogetteln (Rogiten) ze staropruskiej rodziny szlacheckiej. Został on prepozytem kapituły warmińskiej w l. 1389—1402⁵.

⁴ K. Górski, *Dyplomatyka krzyżacka*, w: *Studia i szkice*, s. 130; R. Grieser, *Das älteste Register der Hochmeisterkanzlei des Deutschen Orden*, *Mitteilungen des Oesterreichischen Instituts für Geschichtsforschung*, 1930, Bd. 44, ss. 417—456.

⁵ Eichhorn, s. 367.

22. 1367 *D. Nicolaus de Prussia de Gestelin* (może Pestelin, Postolin koło Sztumu). Był to biedny scholar: *nihil dedit*, Perlb.2.

23. 1367 *D. Johannes scholasticus de Thorun Culmensis Dioecesis*. Perlb.2. Był on później zwany *Schulmeister* i został kanonikiem chełmińskim, a więc księdzem krzyżackim⁶. Perlb.2.

24. 1368 *D. Nicolaus de Rogetteln canonicus Warmiensis*. Perlb.2.

25. 1368 *D. Gotfridus Cayphe canonicus Warmiensis*. Perlb.2. Zapewne Prusak z pochodzenia, gdyż nosi biblijne imię.

26. 1368 *Johannes quondam Bartoldi dicti Monachi de Elbingo clericus Warmiensis*. Perlb.2. Jest to późniejszy biskup pomezkański Jan Mönch (1377—1409) syn Bertolda i Helgundy. Brat jego Marcin był kanonikiem chełmińskim i doradzał bratu napisanie książeczki „*De vita et regulis clericorum*”⁷. Był pisarzem biskupa pomezkańskiego Mikołaja w l. 1371—1374, w 1375 wstąpił do Zakonu Krzyżackiego, został kanonikiem pomezkańskim, zatwierdzony na biskupstwie w 1377 r.⁸

27. 1371 *D. Nicolaus de Waldow de Prussia*. Perlb.4,2. Był on kanonikiem kolegiaty w Dobrym Mieście na Warmii⁹.

28. Razem z poprzednim wpisał się w Bolonii *Nicolaus Kalys*, też kanonik w Dobrym Mieście. Wkrótce zrzekł się kanonii i znikł ze źródeł¹⁰. Perlb. go nie zna.

29,30. 1372 *A dominis Johanne et Syfrido fratribus dicti Stryprok 2 libras*. Perlb.2. Byli to zapewne krewni biskupa warmińskiego tego nazwiska. W źródłach później ich nie spotykamy. Perlb.2.

31. *Racio domini Wynrici de Knyprode Sacrosancte Maguntine ecclesie nec non S. Pauli Leodiensis ecclesiarum canonici*. Wybrany na prokuratora nacji.

32. *Joannes Magister de Torun, canonicus eccl. Culmensis*. Zapewne ten sam co pod nr 23. Perlb.2.

33. 1374 *Arnold de Rogiten canonicus eccl. Warmiensis rector parochialis eccl. in Bartenstein [= Bartoszyce], licenciatius in iure canonico*. Perlb.2. Został prokuratorem nacji niemieckiej w 1375 r.¹¹

34. 1374 *Nicolaus Crutzburg vicarius perpetua eccl. Warmiensis*. Perlb.2.

35. 1375 *Dominus Henricus Rover canonicus eccl. Warmiensis, rector parochialis eccl. in Musedorf [nie odnaleziono]; 1376 procurator*. Perlb.2.

36. 1376 *dominus Johanne canonicus eccl. Culmensis Ordinis Fratrum Teutonicorum*. Perlb.2. Zapewne ten sam co 23 i 31.

37. 1381 *Dominus Wernherus de Dulmen de Elbingo vicarius eccl. Warmiensis*. Perlb.2.

38. 1392 *Dominus Arnoldus Stapil de Ordine B. Marie Theutonicorum, s. 1395 procurator, rector eccl. parochialis in Antiqua* (Gdańsk). Perlb.2,3. Stapel ur. na Pomorzu ok. 1360, studiował w Pradze w l. 1385—1388 i uzyskał stopień magistra artium, był kapłanem krzyżackim i w r. 1392 na koszt w. mistrza studiował w Bolonii. W 1394 r. był prokuratorem Zakonu w kurii. W l. 1397—1402 był kapłanem, tj. kanclerzem w. mistrza i kanonikiem chełmińskim. Dn. 26 lipca 1402 został biskupem chełmińskim i nadal brał udział w dyplomacji Zakonu, m.in. w rokowaniach z Polską w r. 1414¹², zmarł w 1416 r.

39. 1395 *D. Johannes de Prussia, Nemschel de Prussia, 1396 Nemschel de Prussia, 1397 Dominus Johannes Namslatt procurator*. Perlb.3.

40. 1401 *Dominus Johannes Abezier de Prussia, 1402, 6 Januarii procurator electus,*

⁶ Mańkowski, s. 69.

⁷ Ibidem, s. 130.

⁸ Altpr. Biographie, I, s. 307.

⁹ Birch-Hirschfeld, s. 295.

¹⁰ Ibidem, s. 295.

¹¹ Altpr. Biographie, 2, s. 567.

¹² Ibidem, I, s. 18.

1404 D. *Johannes Abeczyer de sacra Prussia procurator Januarii 1404. Examen Johannis de Prussia Augustus 18 Promotio in iure pontificio publica.* Perlb.3. Urodzony w Toruniu ok. 1375 r. zm. w Lidzbarku (Heilsberg) 2 listopada 1424. Studiował w Pradze, gdzie w 1393 został bakałarzem sztuk wyzwolonych, a w 1400 magistrem. Był notariuszem publicznym, doktorat dekretów uzyskał w 1408 r. w Wiedniu. W 1411 występuje jako audytor Roty w Rzymie, a od sierpnia 1411 r. jest prepozytem warmińskim i sekretarzem papieża Marcina V. Biskupem warmińskim był w latach 1415—1424¹³.

41. 1407 *Dominus Joannes nomine Rex de Prussia, canonicus eccl. Wladislawiensis, procurator.* Perlb.3.

42. 1408 *Dominus Johannes Teirgart [Tiergart] de Prussia.* Perlb.3. Był rodem z Gdańska z bogatej rodziny kupieckiej. Ur. ok. 1380 r., studiował w Pradze w 1402 i został bakałarzem sztuk wyzwolonych w tymże roku, potem był w Bolonii. Latem 1411 r. jest w Lipsku, gdzie studiuje dwóch innych Tiergartów z Gdańska. W pocz. 1419 r. zostaje wyznaczony na następcę prokuratora przy kurii Piotra z Ornety. Dopiero wtedy wstępuje do Zakonu Krzyżackiego już jako ksiądz. Jedzie do Rzymu z Kasprem Schauenpflugiem, współpracownikiem Piotra z Ornety. W 1425 Tiergart został biskupem kurlandzkim acz niechętnie. Po objęciu biskupstwa Tiergart wrócił do Rzymu, gdzie nadal pełnił funkcję prokuratora Zakonu Krzyżackiego przy kurii do r. 1428. Po złożeniu tego urzędu był w 1433 r. na soborze w Bazylei, gdzie bezskutecznie zabiegał o arcybiskupstwo ryskie. Zmarł w Piltynie (Pilten) w Kurlandii dnia 28 listopada 1456 r., wystarawszy się uprzednio o koadiutora z prawem następstwa¹⁴.

43. *Erasmus de Prussia magister in artibus.* Perlb.3.

44. *D. Johannes [Godesburg?] de Prussia de Danzich.* Perlb.3. Może rycerz krzyżacki¹⁵.

45. 1413 *Dominus Thomas Moes canonicus Warmiensis et wratislaviensis [Wrocław], ac apostolicarum litterarum scriptor.* Perlb.3.

46. 1413 *Dominus Johannes Snorrecke de Prussia.* Perlb.3. W 1414 r. występuje jako *novus procurator magister*, z nim jest *Erasmus de Prussia. Snorrecke scholaris in iure canonico* też 1416. Perlb.3.

47. 1416 *Dominus Andreas Gytland de Prussia* (Gutland = Koźlinki. Była to osada przy przewoźnie przez Wisłę koło Gdańska).

48. 1417 *Magister Albertus Struter clericus Colmensis Dioecesis.* Perlb.3.

49. 1417 *Dominus Martinus de Monte Regali Sambiensis dioecesis.* Perlb.3.

50. 1419 *Dominus Andreas de Prucia canonicus Zambiensis.* Zapłacił 1 dukata weneckiego. Perlb.3,4. Był to Andrzej Ruperti. Złożył prywatny egzamin jako *frater Andreas filius Nicolai de Prussia*, 28 maja 1421 r. odbyła się publiczna promocja *in iura pontificio.* Perlb.3. Andrzej Ruperti ur. w Pruszczu pod Gdańskiem, studiował w Lipsku w 1419 r., bakałarzem sztuk wyzwolonych został w 1420, magistrem w 1424, przed 1428 był *baccalarius biblicus*, lektor sentencji, 24 marca 1435 miał licencjat teologii. W tymże roku udał się do Bolonii, gdzie został profesorem teologii, a w 1436 prokuratorem nacji niemieckiej. Był proboszczem w Toruniu, od 1438 proboszczem N. Maryi Panny w Gdańsku, w l. 1442—1444 był kanonikiem chełmińskim. W l. 1442—1444 był prokuratorem Zakonu i prowadził rokowania o Nową Marchię. Brał czynny udział w procesie przeciw Skolimom w Prusach; w 1446 uczestniczył w przyjęciu konkordatu nacji niemieckiej i jeździł z w. mistrzem na zjazd we Frankfurcie nad Menem. Od 1446 był prokuratorem Zakonu w Rzymie, gdzie zmarł 1 listopada 1447 r.¹⁶ Ruperti był jednym z najczynniej-

¹³ Ibidem, s. 304.

¹⁴ Ibidem, s. 308; 2, s. 734; Die Berichte, Bd. 3, I, s. 44.

¹⁵ Boockmann, s. 333.

¹⁶ Altpr. Biographie, 2, ss. 576—577; Boockmann, s. 349.

szych dyplomatów Zakonu w drugiej ćwierci XV w. i jednym z tych, którzy nieogłędnie operując prawem kanonicznym przeciw skargom poddanych Zakonu na nadużycia przygotowali zbrojne powstanie poddanych przeciw zakonnym panom¹⁷.

51. 1419 *Dominus Jodocus de Prucia*. Perlb.3.

52. 1420 *Erasmus de Beke magister in artibus et canonicus Warmiensis, scholaris in iure, procurator*. Perlb.3.

53. 1420 *Dominus Arnoldus de Dattelle* [Datteln] *canonicus Warmiensis*. Perlb.3. Ur. ok. 1390, od r. 1424 był prepozytem kapituły. W l. 1425—1426 był zastępcą prokuratora Zakonu w Rzymie, choć do Krzyżaków nie należał. Posłował wielokrotnie do kurii z ramienia w. mistrza i biskupa. W l. 1433—1436 był przedstawicielem biskupów pruskich w Bazylei na soborze¹⁸. W czasie wojny trzynastoletniej zarządzał Warmią do 1456 r. Zmarł ok. 1460 r. we Fromborku. Przeszedł na stronę Związku Pruskiego. Był członkiem umiarkowanym, co się przejawiało w sprawie Skolimów.

54. 1426 *Dominus Andreas Scoonaw* [Schönau] *rector eccl. parochialis in Stoblaw*. Perlb.3. (Zblewo koło Gdańska). Był później skryptorem bulli¹⁹.

55. Johannes Crowel ur. w Gdańsku ok. 1400 r., syn członka rady miejskiej. Studiował w Rostocku w 1420 r., w 1426 udał się do Bolonii. Był księdzem krzyżackim. W 1431 r. z woli w. mistrza został archidiakonem pomorskim i udał się do Bazylei, gdzie bronił Gdańska przeciw biskupowi kujawskiemu (którego archidiakonem był z woli Zakonu) w procesie o zburzenie zamku biskupa na Górcie Biskupiej (Bischofsberg) pod Gdańskiem w 1414 r. Przeszedł oficjalnie w służbę Zakonu i był w 1437 r. prokuratorem w kurii rzymskiej, w 1439 r. został biskupem Ozylii (Oesel), ale przebywał w l. 1445—1448 jako proboszcz w Elblągu i objął biskupstwo dopiero w 1449. Zmarł ok. 1456 r.²⁰

56. 1426 *Dominus Gaspar Stange alias Wandofen* [Wandowo koło Kwidzyna] *de Prussia*. Był klerikiem diecezji pomezjańskiej. Obrany został prokuratorem nacji niemieckiej. Perlb.4. Pochodził z rodziny osadźców wsi i miast, głównie w Pomezanii. Był w 1418 r. familiaris biskupa pomezjańskiego Gerharda, w 1422 jego pisarzem, w 1423 podczasym na dworze w. mistrza. Studiował na koszt w. mistrza i domagał się podwyżki. W r. 1428 został prokuratorem Zakonu w Rzymie, kupił dom. „Przyśwoił sobie styl postępowania Krzyżaków i doradzał trucie i mordowanie oraz okrucieństwo w postępowaniu z przeciwnikami” (Boockmann). Został mianowany komendantem zamku Św. Anioła przez nowego papieża Eugeniusza IV, ale go wnet odwołano w związku z nieudanym zamachem rodu Colonnów. Odwołano go z Rzymu w 1433 r., rychło potem jest wiadomość, że nie żyje. Okoliczności śmierci nie są znane²¹.

57. 1427 *Dominus Martinus de Prussia*. Perlb.4.

58. 1435 *Dominus Nicolaus Salvat rector parochialis ecclesie in Fiscaw* [Fischau, Fiszewo koło Malborka i Elbląga] *Pomesaniensis diocesis, perpetuus vicarius in eccl. Misnensi* (Meissen). W r. 1436 był substytutem prokuratora nacji niemieckiej Andrzeja Ruperti. Dn. 5 grudnia 1438 zdał egzamin z prawa papieskiego, w 1439 *rector dominorum ultramontanorum*. Perlb.4. Był księdzem krzyżackim, w 1441 został oficjałem, miał zapewne doktorat z prawa w Bolonii; od 4 czerwca 1449 r. był proboszczem Nowego Miasta Elbląga²².

59. 1437 *Melchior de Soldaw* [Soldau, Działdowo] *clericus pomezaniensis diocesis*. 10 czerwca 1440 r. zdał egzamin prywatny *in iure pontificio*. Ojciec jego miał na imię Tomasz. Perlb.4.

¹⁷ K. Górski, *Sprawa Skolimów*, w: *Studia i szkice*, ss. 169—192.

¹⁸ Altpr. Biographie, 1, s. 126; Eichhorn, s. 315.

¹⁹ Boockmann, s. 345.

²⁰ Altpr. Biographie, 1, s. 117.

²¹ Ibidem, 2, s. 775; Boockmann, ss. 345—346.

²² Boockmann, ss. 349—350.

60. 1440 *Dominus Johannes Scharff clericus Warmiensis diocesis*. Perlb.4.

61. 1441 *Dominus Jacobus Pleeske decanus eccl. Warmiensis*. Perlb.4. Wpłacił aż 1 flor. reńskiego. Był w 1444 r. 14 marca rektorem Ultramontanów (od 1443). Musiał nagle wyjechać i odbył egzamin. Perlb.4,7. Sprawa nagła, na którą powoływał się Pleeske dotyczyła obrania przez kapitułę warmińską na dziekana Jana Plastwicha (1442—1461), ale Pleeske wystarał się poprzednio o prowizję papieską. Rozpoczął się proces, który wygrał Plastwich, a Pleeske dostał kanonię warmińską²³.

62. 1441 *Dominus Laurentius De Dangez* nic nie dał, ale przysięgał. Perlb.4. Jest to być może Laurentius Blumenau, o którym będzie mowa niżej.

63. 1441 *Dominus Hermannus de Bircken arcium magister, clericus Sambiensis diocesis. Privatus doctoratus Hermanni de Prussia, canonici Warmiensis, examinati iam anno 1445*. Doktorat 25 września 1456. Perlb.4. Herman pochodził z Królewca, z rodziny kupieckiej, którą spotykamy w innych miastach. Następnie wystarał się o kanonikat warmiński i został kustoszem przed 1 i 2 kwietnia 1465²⁴.

64. 1441 *Dominus Johannes Ulrici de Prussia*. Perlb.4. Potem prokurator nacji niemieckiej w 1444 (6 stycznia). Zmarł w Bolonii między 15 sierpnia a 2 września 1444.

65. 1443 *Dominus Leonardus Jurhoelt* (na razurze). Jest on tą samą osobą co Leonard Roethoese, który został prokuratorem nacji w 1445. Perlb.4. Wybrany został na to stanowisko 6 stycznia 1445 wraz z Hermannem Birken de Prussia, zapewne zastępcą. Perlb.4/5. Leonard był ur. w Gdańsku, ojcem jego był Mikołaj. Chodził do szkoły parafialnej w St. Mieście Elblągu w 1426/27, gdzie uczył Kasper Linke, późniejszy biskup pomorzański. W l. 1440—1442 Leonard był pisarzem mistrza inflanckiego, ale zapewne nie był Krzyżakiem. W 1443 zapisał się na studia w Bolonii. Zrzekł się prokuratorstwa nacji niemieckiej w sierpniu 1443 r., na rzecz Wawrzyńca Blumenau i przeniósł się na uniwersytet w Perugii, ale doktorat dekretów uzyskał 17 września 1448 r. w Bolonii. W l. 1449—1475 był jurystą mistrza inflanckiego, w 1450 też w. mistrza. Był żonaty i jest przodkiem szlacheckiej rodziny Rothase²⁵. Zmarł w Tallinie (Rewal) ok. 1480 r. Rothase doniósł Krzyżakom, że na prośbę Jana Davida, mieszczanina elbląskiego podrobił na razurze dwa skrypty dłużne Zakonu, o które później toczył się proces²⁶. Czy zeznał przed Krzyżakami prawdę — nie wiadomo, ale oddał im wielką usługę.

66. 1443 *Dominus Johannes de Monte Regio* (z Królewca). Perlb.4.

67. 1444 *Dominus Anthonius Creyl de Prussia*. Perlb.4.

68. 1444 *Dominus Laurentius Michahelis Monsterberger de Prussia, vicarius Wratislaviensis* (dopisano do Slezia). Perlb.4.

69. 1445 *Laurentius et Nicolaus de Prussia*. Perlb.5.

70. 1445 *Nicolaus de Prussia* wpisany razem z Laurentiusem de Prussia. Perlb.5.

71. 1445 *Nicolaus de Prussia*. 2III 1446 *promotio Nicolai filii Martini de Prussia de iure pontificio*. Perlb.5.

72. 1448 13IX *Dispensatio Leonardi filii quondam Nicolai de Idachim* (miejscowość nie odgadniona). Był scholarem jeszcze 7 września, *Doctoratus presentibus doctoribus collegii ac rectoribus et aliis viris insignibus*. Perlb.5. Był on prokuratorem nacji niemieckiej i ustanowił substytutem Laurentiusa Blumenau. Perlb.5. Wyżej (64) o Rothosem.

73. *Dominus Laurentius Blumenau de Prussia de Gdangk. Electus in procuratorem, recessit demense Aprilis. 1447 Juni. Dispensatio Domini Laurentii de Prussia ex magna gratia propter ipsius celerem accessum ad Curiam. Item propter eius singulares virtutes, am scholaris fuit intelligentissimus. Juni 6 promotio in iure cesareo*. Perlb.5.

²³ Eichhorn, ss. 359—364.

²⁴ Eichhorn, s. 534.

²⁵ Altpr. Biographie, 2, s. 373.

²⁶ Boockmann, ss. 347—348.

Boockmann uważa te superlatywy za przesadne. Blumenau ur. ok. przed 1420 w Gdańsku, pochodził z bogatej rodziny kupieckiej, związanej z Zakonem. Studiował w Lipsku w l. 1434—1437 i uzyskał stopień bakalarza sztuk wyzwolonych. Uzyskał doktorat w Bolonii jadąc w charakterze prokuratora Zakonu do Rzymu. Poprzednio uzyskał doktorat prawa kanonicznego w Padwie, oba doktoraty były wystawne i kosztowne, gdyż odbywały się publicznie. Był on członkiem rady w. mistrza. Był kanonikiem warmińskim z nominacji w. mistrza w 1449 wbrew oporowi kapituły. Brał udział w procesie przeciw Związkowi Pruskiemu na dworze cesarskim, potem wrócił do Prus, gdzie przebywał w Malborku od 27 września 1456 r.; został ograbiony przez zaciężnych 21 kwietnia 1456, a wyjechałszy do Niemiec wystąpił ze służby u Krzyżaków 24 grudnia 1456. Był radcą-jurystą w służbie różnych ksiąząt Rzeszy i w tajemnicy udaremnił w kurii rzymskiej polskie starania o potwierdzenie papieskie traktatu toruńskiego 1466 r. działając z ramienia Zakonu (1468). W 1473 wstąpił do La Grande Chartreus i tam zmarł jako przeor 25 grudnia 1484. Jest on autorem starszej *Kroniki w. mistrzów* do 1449 r. i początku części drugiej. Bibliotekę zapisał Katuzji. Osobie Blumenaua poświęcił H. Boockmann całą książkę²⁷.

74. 1448 *Dominus Christoferus Schönberger de Gradentz*. Perlb.5.

75. 1451 *Dominus Martinus Alwer de Prussia clericus Ladislaviensis Diocesis*. Perlb.5.

76. 1451 *Dominus Georgius Walteri de Prussia clericus Pomesaniensis diocesis Electus in procuratorem Georgius Walteri de Salvelt [Zalewo] de Prussia*. Perlb.5. Ur. ok. 1420. Student w Lipsku 1442, prokurator nacji germańskiej 1452, 1455, profesor prawa w Gryfii 1456, rektor 1458, 1459, 1469²⁸.

77. 1452 *Dominus Georgius de Toringia de Prussia*. Perlb.5.

78. 1454 *Mai 4. Examen de iure canonico Georgii filii Nicolai Holland*. Perlb.5.

79. 1453 *Magister Gregorius Andree de Molahusen [z Młynar] clericus Warmiensis diocesis*. Perlb.5. Od 1437 studiował w Wiedniu i był *magister regens* wydziału *artes* od 1441, bakałarzem dekretów 1451, był w służbie Zakonu. W Bolonii dr dekretów 15 stycznia 1457. Do Prus nie wrócił, przebywał w Trydencie i Trieście jako oficjał²⁹.

80. 1453 *Dominus Nicolaus Czawer de Brawnsberg clericus Warmiensis* (z Braunsberg = Braniewo). Perlb.5. Jest to Nikolaus Zawer, który pojechał do Rzymu z poparciem Segenanda z Waplewa, rycerza pruskiego, który był zwolennikiem konfederacji stanów, ale w 1452 oderwał się i próbował założyć konfederację zwolenników Zakonu. Wyjazd Zawera popierał też w. mistrz, dając mu zlecenia do kancelarii króla Ładysława Habsburga, potem przebywał on w Rzymie i pracował po stronie Zakonu, od którego brał zasiłki na studia. Znika po 1456³⁰.

81. 1457 *Dominus Valentinus Simonis de Prussia presbiter Pomesaniensis diocesis*. Perlb.5.

82. 1457 *Johannes Winkeler de Prussia baccalarius sacrorum canonum peritussimus, clericus Pomesaniensis diocesis*. Perlb.5.

83. 1457 *Johannes Negeler de Prussia clericus Ladislaviensis diocesis*. Perlb.5.

84. 1458 *Dominus Valentinus Morteck de Cristburg terre Prussia presbiter Pomesaniensis diocesis in iure scholaris*. Został prokuratorem nacji niemieckiej. Perlb.5.

85. 1458 *Dominus Jacobus Tabernatoris de Prussia*. Perlb.5.

86. 1458 *Dominus Laurentius Martini de Prussia Warmiensis diocesis clericus*. Perlb.5.

87. 1458 *Dominus Mathias Schuneman de Gedansk*. Perlb.6.

88. 1464 *Martinus de Elbing*. Perlb.6.

89. 1464 *Bartholomeus de Elbing*. Perlb.6.

²⁷ H. Boockmann, *Laurentius Blumenau, passim*.

²⁸ *Altpr. Biographie*, 2. s. 774.

²⁹ Boockmann, ss. 324—325.

³⁰ *Ibidem*, ss. 354—355.

90. 1462, 1466 *Dominus Nicolaus Swichtenberg de Gdenzik decretorum licenciatius, 15 Decembris 1466 Dispensacio 20 Decembris examen*. Perlb.6. W 1465/66 *lectura decreti extraordinaria: Nicolaus de Prussia*. Perlb.7. Był oficjałem gdańskim (pomorskim) do 1515 r., zmarł w Gdańsku w 1518 r.³¹

91. 1466—1467 studiował w Bolonii archidiacon pomorski i kanonik włocławski Władysław, który został rektorem Ultramontanów. *Dominus Wladislaus de Polonia archidiaconus Pomeranie, Wladislaviensis canonicus, rector dominorum scholarium ultramontanorum*. Perlb.7. Studiował prawo. Był to Władysław Albertowy z Poznania (Głębocki). Archidiacon od 25 marca 1463—1468/1470, kanonik poznański w 1456 r. i kanonik-lektor prawa kanonicznego w Gnieźnie w l. 1468—1505, zmarł ok. 1508.³²

92. 1470 *Magister Lucas Wassenrode de Thorn. Obligatio pecuniarum sue lecture per Lucam filium Luce de Torunia diocesis Culmensis. 18 Decembris examen et conventus*. Perlb.6. Łukasz Watenrode urodził się ok. 29 listopada 1447 w Toruniu z ojca Łukasza, ławnika i starszego nad ławą Starego Miasta, i Katarzyny Russe, wdowy po rajcy Henryku Pekau. Siostra jego wyszła za Mikołaja Kopernika, ojca astronoma³³. Łukasz po śmierci ojca udał się na studia do Krakowa. Wpisał się na wydział Sztuk Wyzwolonych w 1463, potem pojechał do Kolonii w 1465, po roku uzyskał stopień bakałarza (1466), a w 1468 r. został magistrem. Po powrocie do Torunia sprzedał swój majątek ziemski w Sławkowie (Fredau — Sławkowo) po czym udał się do Bolonii, gdzie wpisał się do nacji niemieckiej i został prokuratorem. 6 stycznia 1472 r, w semestrze zimowym, jeszcze przed egzaminami, i choć jeszcze doktoratu nie miał, został nadzwyczajnym wykładowcą prawa kanonicznego. 18 grudnia 1473 r. uzyskał doktorat z prawa kanonicznego. Po pobraniu honorariów za wykłady spłacił długi u dr. praw Antoniego de Santo Petro. Perlb.6,7. Był też notariuszem publicznym. Zdaje się, że jesienią 1474 r. wrócił do Torunia i ściągął należności ojca od rady miejskiej. Został też kanonikiem chełmińskim i zapewne uczył w szkole miejskiej. W l. 1477—1488 przebywał stale u boku prymasa Zbigniewa Oleśnickiego i był zaprzysiężonym radcą Kazimierza Jagiellończyka. Ambicją jego było zostać biskupem. Stary biskup warmiński Mikołaj Tungen zaproponował mu koadiutorię z prawem następstwa. Łukasz w tajemnicy propozycję przyjął i wyjechał do Rzymu. Tymczasem umarł Tungen, a kapituła pospiesznie wybrała Łukasza, wiedząc, że król chce osadzić na Warmii syna, Fryderyka. Rozpoczęła się walka. W Rzymie Łukasz wygrał i uzyskał potwierdzenie papieskie. Król chciał wysłać wojska na Warmię, ale sprzeciwił się temu prymas Oleśnicki, a stany Prus Królewskich stanęły po stronie Łukasza. Rozpoczęła się walka trwająca blisko 4 lata. Bywały w niej okresy złagodzenia — wtedy Łukasz wysłał siostrzeńców swoich, Koperników, na studia do Krakowa. Po śmierci króla Kazimierza w 1492 r. Łukasz pojednał się z jego następcą, Janem Olbrachtem, uzyskał przebaczenie i stał się bardzo wpływowym doradcą króla i jednym z czołowych mężów stanu państwa jagiellońskiego. To samo miało miejsce za króla Aleksandra i Zygmunta. Łukasz podjął walkę z Zakonem Krzyżackim, żądając przeniesienia go z Prus na pogranicze tureckie. Zamyślał o utworzeniu metropolii dla siebie. Diecezją rzucił sprężyscie, dążył do przeprowadzenia reform w Prusach. Chciał być namiestnikiem kraju, czemu sprzeciwiali się Gdańszczanie, popierani po cichu przez dwór i kanclerza Jana Łaskiego. Łukasz zmarł w Toruniu, wracając z wesela króla Zygmunta 28 marca 1512 r. Zalecał wybór na biskupa jednego z dwóch prałatów polskich, których wymienił. Literatura poświęcona tej wybitnej postaci jest obfita. Z Niemców pisali H. Schmauch i A. Eichhorn, A. Thiel, z Polaków Karol Górski³⁴.

³¹ Altpr. Biographie, 2, s. 658.

³² J. Fijałek, s. 152; J. Nowacki, *Archidiecezja poznańska*, t. 2, Poznań 1964, s. 377.

³³ J. Papritz, *Die Nachfahrtentafel des Lucas Watenrode*, *Kopernikusforschungen Deutschland und der Osten*, Bd. 10, Leipzig 1943, s. 136 i n.

³⁴ K. Górski, *Les idées politiques de Lucas Watenrode évêque de Warmie 1447—1512*, *Anciens Pays et*

93. 1470 *Dominus Michael Pauerfindt de Brawnsberch*. Perlb.6.
 94. 1470 *Dominus Jacobus Strubgen de Prussia*. Perlb.6.
 95. 1470 *Dominus Andreas Tustir de Clecze*. Perlb.6. W 1489 r. był członkiem kapituły warmińskiej, a potem kustoszem 1499—1515³⁵. Clecze to Kleczewo w Pomorzaniu.
 96. 1471 *Dominus Nicolaus Liborii de Thorun Culmensis diocesis*. Perlb.6.
 97. 1471 *Dominus Nicolaus Reymann de Prussia*. Perlb.6. Reymanowie byli szlachtą osiadłą w Gołąbkowie w pobliżu Tczewa.
 98. 1471 *Dominus Mathias Michaelis de Lunaw*. Perlb.6. Pochodził on z rodziny szlacheckiej herbu Chomąto, jak Cegenbergowie z ziemi chełmińskiej. Launau to Łunawy albo Suchostrzygi koło Tczewa. Był później w l. 1494—1495 kantorem, a więc prałatem kapituły warmińskiej. Do tego samego rodu należał Marek z Wulkowa prepozyt warmiński 1472—1475³⁶.
 99. 1471 *Dominus Nicolaus Drozdaw de Prussia*. Perlb.6. Drozdowo leży koło Świecia. Perlb.6. Był to majątek rycerski.
 100. 1472 *Dominus Mathias Ertmanni Warmiensis diocesis*. Perlb.6.
 101. 1479—1480 *Lector universitatis astronomiae ordinarius Magister Nicolaus de Insula Marie Polonus*. Perlb.7. *Insula Marie* = Marienwerder czyli Kwidzyn. Astronomia była na wydziale Sztuk Wyzwolonych, dlatego Mikołaj nie jest wpisany do nacji germańskiej, która przyjmowała Polaków, gdyż do nacji należeli tylko studenci prawa. Zapis ten znajduje się poza księgą studentów nacji germańskiej. Był to Mikołaj Wodka z Kwidzyna, zwany Abstemiusem, gdyż pił tylko wodę. Podkreślał wyraźnie, że jest Polakiem. Kapituła kwidzyńska, czyli pomezkańska, należała do Zakonu Krzyżackiego. K. Forstreuter uważa, że Mikołaj pochodził z rodziny, która emigrowała z miasta po stłumieniu w r. 1460 przez Krzyżaków powstania mieszczan. Mikołaj do 1467 przebywał w Krakowie, potem w Pressburgu (Bratysławie) na Węgrzech, w 1467 r. był w Norymberdze, od 1475 r. zapewne w Bolonii, gdzie studiował na wydziale *artes*, na którym była astronomia. Wykładał astronomię i uzyskał doktorat medycyny. Od r. 1482 mieszkał w Poznaniu, od ok. r. 1490 był kanonikiem i lekarzem we Włocławku. Zmarł po 6 stycznia 1495 r. Znał go Kallimach. Mikołaj Wodka był autorem traktatów astronomicznych, nie ma jednak podstaw, by uważać go za nauczyciela Kopernika³⁷.
 102. 1487 *Dominus Michael Sculteti de Monte Regio ex partibus Prussie*. Perlb.6. Został on później kanonikiem sambijskim i dyplomatą krzyżackim, ale nie ma śladów, by studiował na koszt Zakonu. Studiował w Krakowie w 1484 r., bakałarzem został w 1486 r., potem udał się do Bolonii, spotykamy go jako notariusza w Rzymie. Ok. 1493 r. został kanonikiem sambijskim, co wymagało wstąpienia do Zakonu, w 1495 r. był kapelanem i kanclerzem w. mistrza i opracował projekt reformy Zakonu. W 1497 r. był prokuratorem Zakonu w kurii rzymskiej. W 1500 r. w maju został wybrany na biskupa kurlandzkiego, uzyskał w Rzymie święcenia i zaraz potem umarł tamże³⁸.
 103. 1490 *Dominus Albertus Byscoff [Biscjoff] de Gedano ex Prussia, Warmiensis ecclesie canonicus*. Wpłacił aż 1 florena reńskiego, więc dużą sumę. Perlb.6. Był proboszczem u Św. Katarzyny na St. Mieście w Gdańsku. Był synem burmistrza. Zabiegał o biskupstwo chełmińskie po śmierci Stefana syna Macieja z Niborka (Nidzicy) i został przez kapitułę obrany, ale Łukasz Watzenrode temu się sprzeciwił i przeforsował na dworze królewskim nominację Mikołaja Chrapickiego (Krapitza). Bischof wystarł się

Assemblées d'États, 1969, vol. 48; tenże, *On the Biography of Lucas Watzenrode*, Acta Poloniae Historica, 1973, t. 28, ss. 107—112; tenże, *Łukasz Watzenrode, życie i działalność polityczna 1447—1512*, Studia Copernicana, vol. 10, Wrocław 1973; L. A. Birkenmajer, *Stromata Copernicana, passim*.

³⁵ Eichhorn, ss. 593—594.

³⁶ Ibidem, s. 317.

³⁷ Altpr. Biographie, 2, s. 820 (art. K. Forstreutera); L. A. Birkenmajer, *Mikołaj Wodka*, ss. 110—265.

³⁸ Altpr. Biographie, 2, ss. 659—660.

o archidiaconat w kapitule w Lubece. Uzyskał w kurii inkorporację parafii Św. Katarzyny do archidiaconatu lubeckiego, przez co została ona wyłączona spod jurysdykcji biskupa kujawskiego i spod patronatu królewskiego. Do wykonania tego postanowienia nie doszło. Bischoff przebywał w Rzymie, gdzie jako notariusz papieski i pokojowiec (*cubicularius*) prowadził intrygi przeciw królowi Kazimierzowi, np. w sprawie nadania kanonii w Krakowie jego synowi naturalnemu Janowi. Bał się on kandydatury tej na biskupstwo warmińskie i przestrzegał kapitułę. Sam wystarał się dla siebie, bez wiedzy kapituły, o prowizję na biskupstwo warmińskie i w lutym 1512 r. złożył suplikę w imieniu kapituły i biskupa, którego imię pominął (nawet pierwszą literę), o unieważnienie układu piotrkowskiego z 1479 r., który przewidywał wybór na biskupa osoby milej królowi. Fałszerstwo to nie zostało zauważone i odpowiednie brewe wystawiono. Dopiero ostatnio obejrzenie oryginału bulli i odpisów pozwoliło na wyjaśnienie rzekomych sprzeczności w postawie Watzenrodego, który z jednej strony zalecał wybór Polaka, z drugiej intrygował przeciw tej przyszłej elekcji w Rzymie. W rzeczywistości intrygi prowadził Bischoff. Kapituła dowiedziała się, że wystarał się dla siebie w kurii o prowizję na biskupstwo warmińskie nie czekając na śmierć Watzenrodego i przyjęła to z oburzeniem. Od tej niefortunnej intrygi Albert Bischoff znika z areny politycznej. Zmarł 20 lutego 1529 r. we Fromborku³⁹.

104. 1490 *Dominus Fabianus Lutzingham de Prussia Warmiensis diocesis*. Zapłacił dużo — 1 florena reńskiego. Perl.b. Był to Fabian Luzjański (*Loszajnen, Tetinger*). Matka jego była z domu Kościelecka — miał więc krewnych w Polsce. Wieś Lozajny nazywa się dziś Troksy (Truksen) i leży w pobliżu Reszla. W 1493 był kanonikiem warmińskim. W 1497 r. uzyskał doktorat dekretów, od 1499 stale przebywał na Warmii pełniąc różne funkcje administracyjne, ale bez prałatury. Po śmierci Watzenrodego kapituła pospiesznie go wybrała, uzyskując zgodę króla. Fabian jako biskup stał po stronie polskiej, ale manewrował, by uniknąć najazdu ze strony w. mistrza Albrechta Hohenzollerna, co mu się nie udało. Zmarł 30 stycznia 1523 r.⁴⁰

105. 1490 *Dominus Christophorus Kuppener magister collegiatus Collegii Beate Virginis in Liptzk*. Perl.b. Był on nauczycielem Wolfganga Schleinitza kanonika miśnieńskiego. W 1492 r. prosił o dyspensę od niektórych przeszkód w egzaminach *rigorosos iuris civilis*. Pochodził *de Alemania diocesis Culmensis*. Tegoż roku obrany został na prokuratora nacji. Był już doktorem obojga praw, kanonikiem chełmińskim i profesorem w Lipsku. Perl.b. Ur. w Lubawie ok. 1466 r., studiował w Lipsku od r. 1482, w 1483 był bakałarzem, w 1485 magistrem. Po studiach w Bolonii Kuppener jako doktor obojga praw wrócił do Lipska i tu ożenił się. Utracił wtedy i kolegiaturę (profesurę) na uniwersytecie i kanonikat chełmiński. W 1493 r. był syndykiem miasta w Braunschweigu i został na sejmie w Wormacji pasowany na rycerza. W l. 1501—1503 był kanclerzem księcia Albrechta saskiego we Fryzji, w 1503 r. znów uczył prawa w Lipsku. W r. 1509 owdowiał, co mu otworzyło znowu drogę do kariery naukowej. W l. 1510—1511 był wicekanclerzem uniwersytetu w Lipsku. Pozostawił prace naukowe, m.in. o lichwie⁴¹.

106. 1490 *Dominus Sigismundus Gruetzner de Prussia*. Perl.b.

107. 1494 *Dominus Henricus Nidolf de Gdano Wladislaviensis diocesis*. Perl.b.7.

108. 1496 *Dominus Kopperlingk Nicolaus de Thorn*. Zapłacił 9 groszy. Perl.b.7. Ur. 19 lutego 1473 w Toruniu — zmarł 24 maja 1543 r. we Fromborku. Był synem Mikołaja i Barbary Watzenrode, siostry biskupa Łukasza. Życie znakomitego astronoma było przedmiotem tylu opracowań, że ograniczę się do studiów w Bolonii. Dawniejsi

³⁹ Ibidem, 1, s. 58; Fr. Hipler, *Die ermländische Bischofswahlen*, s. 289; K. Górski, *Łukasz Watzenrode*, ss. 111—113.

⁴⁰ Altpr. Biographie, 1, ss. 172—173 (art. H. Schmauch nie daje wyraźnej opinii).

⁴¹ Altpr. Biographie, 1, s. 376; Mańkowski, s. 106.

badacze przyjmowali, że Mikołaj po powrocie z uniwersytetu w Krakowie otrzymał od wuja kanonię warmińską i z dochodów jej pokrył koszty wyjazdu do Bolonii oraz studiów. Przeprowadziłem ponownie badania w archiwum watykańskim i w Bolonii. Dotarłem do akt procesu, w trybunale Roty, o kanonię warmińską, gdzie audytor Antoni de Monte prowadził sprawę pruskie. W Manuale jego nr 26 pod datą 8 czerwca 1496 jest proces o prebendę, wytoczony przez Jerzego z Dylewa (v. Delau) przeciw Janowi Scultetiemu i drugi proces, który wytoczył Jerzemu Michał Jode z Wrocławia, Jerzy v. Delau miał zapewne kanonię po Wernerze Mederichu. Kopernik nie jest stroną w tym procesie. Staralem się wykazać, że w ciągu 12 miesięcy od sierpnia 1495 do sierpnia 1496 opróżniły się 4 kanonie: zmarli lub odeszli kanonicy Zanow, Maciej z Łunaw (Suchostrzyg), Hieronim z Waldowa i Mikołaj Chrapicki (Krapitz). Mikołaj Kopernik dostał od wuja kanonię przed listopadem 1495 r., a utracił ją przed 22 lutego 1496, kiedy występował tylko jako kleryk diecezji chełmińskiej u boku wuja. Do Bolonii obaj bracia Kopernikowie wyjechali w 1496, ale Mikołaj objął ponownie kanonię warmińską w jesieni 1497 r. Była to kanonia po Hieronimie Waldau albo po Mikołaju Chrapickim. Z objęciem kanonii wiąże się akt notarialny, w którym Sighinolfi odczytał, że astronom jest *presbyter constitutus*. Formuła ta jest dziwaczna. W istocie jest *personaliter constitutus*, jak to przyjęli Schmauch i Edward Rosen⁴², a co potwierdziła moja autopsja. Sam Sighinolfi przyjął zrazu formułę *personaliter constitutus*, co zamieścił w odpisie przy dokumencie, a potem zmienił tekst, co należy uważać za falsum (Rosen). W pracy *Czy Kopernik był kapłanem* wypowiedziałem się przeciw tej teorii, dodałem oświadczenie Knobelsdorfa o zwyczajach kapituły warmińskiej gdzie nie wymagano święceń kapłańskich od kanoników⁴³. Nawet biskup Luźjański przyjął tego samego dnia święcenia kapłańskie i biskupie. Z pobycem Kopernika w Bolonii łączy się sprawa jego rzekomej przyjaźni z hulaszczym studentem z Portugalii, Ermico Cayado, który pisał do przyjaciół epigramaty. Książka Cayado znajdująca się ongiś we Fromborku nosi zapiski mylnie przypisane przez L. A. Birkenmajera astronomowi. Wniosek nasuwający się stąd każe odrzucić hipotezę o stosunkach Kopernika z hulaszczym kręgiem przyjaciół Cayado i pozwala go widzieć jako poważnie zajętego studiami⁴⁴. Kopernik przebywał w Bolonii do 1500 r., stopnia naukowego nie uzyskał. Wiemy, że na wydziale *artes* brał udział w astronomicznych obserwacjach Domenico Marii Novary. Prawdopodobnie studiował też medycynę. W 1500 r. udał się do Rzymu, gdzie miał mieć wykład o astronomii. Powrócił później na Warmię i znów się udał na dokończenie studiów do Padwy, doktorat praw uzyskał w Ferrarze. W każdym razie jego studia w Bolonii miały duże znaczenie dla jego dalszej pracy naukowej.

109. *1496 Dominus Albertus Longus Gedanensis de Prussia medium florenum Renensem*. Perl.7. Był to może Arnold Lange kanonik w Dobrym Mieście, który studiował w Paryżu⁴⁵.

110. *Dominus Thomas Buccardi vicarius perpetuus eccl. Collegiatae in Gutstat Warmiensis diocesis*. Perl.7.

111. *Dominus Andreas Kopternick* — *diocesis*. Perl.7. Był to starszy brat Mikołaja, ur. 1462—1469. Po śmierci ojca zajmował się zapewne handlem. Majątek odziedziczony po ojcu został bardzo uszczuplony. Są dane, że Andrzej był raczej rozrzutny i był hulaką. Bracia jadąc do Rzymu stracili wszystkie pieniądze, żyli z pożyczek

⁴² K. Górski, *Objęcie kanonii*, ss. 35—45; H. Schmauch, *Um Nicolaus Kopernikus. Studien zur Geschichte des Preussenlandes*, Restschrift Erich Keyser, Marburg 1963; E. Rosen, *Copernicus was not a priest*, Proceedings of the American Philosophical Society, 1960, vol. 104, nr 6 (Philadelphia), ss. 653—661.

⁴³ K. Górski, *Czy Kopernik był kapłanem, w: Mikołaj Kopernik. Studia i materiały sesji kopernikowskiej KUL 18—19 lutego 1972*, Lublin 1973, ss. 201—204.

⁴⁴ K. Górski, *Copernicus and Cayado*, por. przypis 3.

⁴⁵ Birch-Hirschfeld, s. 295.

i prosili wuja o pomoc. Mikołajowi się to ponownie nie zdarzyło. Andrzej zapisał się na studia prawnicze w rok po Mikołaju, przedtem był na *artes*. Zapewne oswobodziła się inna kanonia we Fromborku, którą dał mu wuj. Do Prus wrócił w 1501 r. i prosił o zgodę na dalsze 3 lata studiów, na co kapituła się zgodziła. Wrócił w 1504 r. Czy studiował nadal w Bolonii nie wiadomo. Przebywał odtąd we Fromborku, a w 1508 r. pojechał do Rzymu i tam był adwokatem przy kurii. W 1512 r. wrócił chory na zakaźną chorobę, którą określano jako trąd. Kapituła zakazała mu uczestnictwa w publicznych posiedzeniach. Próbował oponować, ale wyjechał znów do Włoch, gdzie zmarł i nie wiadomo, gdzie został pochowany. Zgon nastąpił przed 30 marca 1519 r. W czasie swej choroby Andrzej zajmował stanowisko chwiczne w sprawie zatwierdzenia przez Rzym nowego układu piotrkowskiego, regulującego sposób elekcji biskupa warmińskiego, podczas gdy Mikołaj bronił praw króla⁴⁶.

112. 1501 *Generosi viri Hauwoldus nec non Hernestus barones de Schleinitz fratres diocesis Misnensis una cum preceptore domino Stephano Gert diocesis Sambiensis flor. 3*. Perlb.7. Bracia pochodzili z Saksonii, ale nauczyciel był z Prus. Perlb.7. Nie spotykamy ich więcej.

113. 1505 *Dominus Philippus Holkener, 1507 Dominus Philippus Brutenus*. Perlb.7.

114. 1511 *Dominus Johannes Trislitz Prutenus canonicus Wratislaviensis*. Dał pół florena. Perlb.7.

115. *Dominus Georgius Branth ex Danczke, 7 julios dn. 23 stycznia*. Perlb.7.

116. 1502—1503 lektorem był *Magister Georgius Lazari Pruxiensis de Saxonia*. Perlb.7. Postać nam bliżej nie znana.

Niepewny:

117. 1452/1453 Paweł Einwald z Elbląga pisarz mistrza inflanckiego w 1441 r., studiował *artes* w Lipsku w 1436 r., bakałarzem został w 1437 r. udał się w poselstwie Zakonu do Rzymu z kanonikiem ryskim Henrykiem Nettelhorstem, 10 listopada pisze po raz pierwszy z Bolonii. 9 lutego 1452 r. w. mistrz poleca mu przedstawienie profesorom *Consilium* skierowanego przeciw Związkowi Pruskiemu, które opracował Blumenau. Tekst gotowy przywiózł z Malborka Marcin Alwer (zob. nr 69), który miał wskazać do kogo się udać o podpis i miał zabrać rzekomą opinię bolońską na proces do Wiednia. Chwył ten udał się w Wiedniu, ale bolońscy doktorzy odmówili, zarówno prywatnie, jak i wydania zbiorowej opinii, choć krzyżacy postowie zapłacili 44 floreny za specjalną radę wydziału. Tak manewr całkowicie się nie udał. 11 marca 1456 r. występuje Einwald jako doktor dekretów (ale czy boloński?). W. mistrz chciał go osadzić na biskupstwie w Tallinie (Rewlu) wbrew kapitule. Został on w tymże roku biskupem kurlandzkim, ale nie chciał wstąpić do Zakonu, od czego go uwolnił arcybiskup ryski Sylwester Stodewescher. Był nadal dyplomatą Zakonu i rokował z konfederacją pruską. Zrezygnował z biskupstwa w 1473 r. Sprawa jego studiów prawniczych w Bolonii nie jest pewna. Choć zamierzał tam studiować — mógł doktorat uzyskać na innym uniwersytecie, co jest bardziej prawdopodobne ze względu na skandal przedłożenia profesorom gotowej opinii nie prawniczej do podpisu, a na pewno za zapłatą. Boockmann przypuszcza, że profesorem, który za zapłatą 40 flor. podpisał podsunięty mu przez agenta krzyżackiego gotowy memoriał Blumenaua przeciw konfederacji Stanów, był *Nicolaus Simonis de Luxemburg*, profesor uniwersytetu wiedeńskiego, mało wzięty, bo studenci nie chcieli chodzić na jego wykłady. Memoriał podpisał mu *Gregor Andree von Mühlhausen* (Młynary k. Pieniężna na Warmii). Boockmann uważa, że Perlbach wadliwie odczytał nazwisko Einwalda w aktach lipskich, podając go jako *Paulus Dykaw de Elwing*⁴⁷.

⁴⁶ K. Górski, *Mikołaj Kopernik. Środowisko społeczne i samotność*, Wrocław 1973, indeks; J. Sikorski, *Mikołaj Kopernik na Warmii*, Olsztyn 1963, indeks.

⁴⁷ Boockmann, ss. 356—357, przyp. 361; s. 325, przyp. 60.

ANALIZA TERYTORIALNA I KORPORACYJNA PRZYNALEŻNOŚCI STUDENTÓW

Studenci rekrutowali się z różnych okolic i to w nierównym stopniu. Ponieważ w większości przypadków nie mamy danych o miejscu urodzenia za podstawę przyjęto przynależność diecezjalną, z którą łączyła się przynależność lub nie do Zakonu Krzyżackiego. Wzięto pod uwagę 4 diecezje pruskie, archidiaconat pomorski biskupstwa wrocławskiego, który należał do Prus Krzyżackich, oraz Zakon Krzyżacki jako osobną jednostkę. Gdańsk traktowano jako część Pomorza. 3 diecezje: chełmińska, pomezkańska i sambijska były inkorporowane do Zakonu, Warmia nie.

1. Diecezja chełmińska, najstarsza i najlepiej zorganizowana w XIII w., uposażona była skąpo. Po śmierci pierwszego biskupa, dominikanina Heidenryka (1264) została, nie bez nacisków Krzyżaków, wcielona do Zakonu wbrew oporowi części kanoników. O tym przymusie pamiętano w kapitule w XIV i XV w. Nowi kanonicy krzyżacy przybywali z Niemiec i niczym się nie wyróżniali. W początkach XIV w. w biskupstwie zrodził się opór, apelowano do Awinionu i za poparciem papieża ustalili się nowy zwyczaj, że kandydata na opróżnioną prebendę kanoniczną wysuwali nie tylko w. mistrz i biskup oraz biskup pomezkański, ale także kapituła. W ten sposób kler diecezjalny, dotąd odcięty od dostępu do kapituły uzyskał do niej dostęp. Nowy kanonik musiał jednak wstąpić do Zakonu, by uzyskać prebendę.

Kapituła chełmińska nie odznaczała się wysokim poziomem wykształcenia. Wyższe studia, zwykle w Pradze lub Niemczech odbyło 8% kanoników. Tylko czterech było czynnych w dyplomacji Zakonu. Spośród kanoników, Martin von Linau ułożył dwie pieśni maryjne i antyfonę do *Salve Regina*. Marek Monch z Elbląga (1386, 1388) brat biskupa pomezkańskiego Jana pomagał mu pisać traktat *De vita et regula clericorum*. Kanonik Arnold Stapel ur. ok. 1360 r. studiował w Pradze, potem jako kapłan Zakonu, na koszt w. mistrza, studiował w Bolonii w l. 1392—1394 i był w r. 1394 prokuratorem Zakonu w kurii rzymskiej. W l. 1397—1402 był kapelanem czyli kanclerzem w. mistrza. Od 26 lipca 1402 do 31 maja 1416 był biskupem chełmińskim. W Bolonii studiowało jeszcze dwóch kanoników chełmińskich: Jan Scholastyk i w końcu XV w. Krzysztof Kuppener⁴⁸.

2. Diecezja pomezkańska nie posiada dotąd dobrego opracowania, nie znamy nawet składu kapituły. Ze skąpych danych wynika, że przez długi czas patrimonium wydzielonym dla biskupa i kapituły zarządzał Krzyżak, brat Teodoryk, który zbudował sobie osobny zameczek. Dopiero w 1285 r. przybył biskup, rezydujący dotąd w Niemczech i objął rządy. Kapituła powstała w tym samym roku i była inkorporowana do Zakonu. Uzupełniano ją księżmi z Pomorza Gdańskiego, którzy znali język ludu. Do biskupstwa należał też Malbork, gdzie księża — w czasach, gdy powstała tam stolica państwa i Zakonu (1309 r.) — stanowili liczną grupę pisarzy i notariuszy (15 do 20). Jadali oni przy osobnym stole⁴⁹.

3. Biskupstwo warmińskie podlegało władzy państwowej w. mistrza, ale nie było inkorporowane do Zakonu. Znanе są nam biogramy prałatów. W pierwszej połowie XIV w. w kapitule zasiadali prawie sami przybysze z Niemiec. Ze Śląska było 10% prałatów, z Miśni 5%. Studia były popierane, nawet uważane za obowiązujące. Wiemy, że 20% prałatów studiowało, głównie w Pradze i Lipsku. Wśród studiujących 40% było rodem z Warmii. Od połowy XIV w. pojawili się przedstawiciele staropruskiej szlachty. W tym czasie 22% prałatów miało wyższe studia (Praga — 5, Kraków — 1, Lipsk — 1,

⁴⁸ Altpr. Biographie, I, s. 18.

⁴⁹ Mańkowski, s. 106; K. Górski, *Kapituła chełmińska w czasach krzyżackich*, w: *Studia i szkice*, ss. 115—122; tenże, *Das Kulmer*, ss. 329—337.

nieznane uniwersytety — 4). Od lat trzydziestych XV w. rośnie liczba gdańszczan wśród członków kapituły. W dyplomacji Zakonu pracowało pięciu prałatów, w tym trzech przybyszów z Niemiec, a dwóch rodem z Prus. Dużo studentów z Warmii udawało się do Bolonii⁵⁰.

Zakon niechętnie patrzył na samodzielność Warmii i od połowy XV w. rozpoczęły się ostre zatargi, przy czym Zakon przemocą odbierał skolonizowane wsie. Konflikt zaostriżył się, gdy biskupem został Johann Streifrock, który zasiadał na stolicy warmińskiej w l. 1356—1373. Przedtem był on kustoszem w l. 1328—1355 i zarządzał dobrami. Streifrock najpierw wystarał się o bullę potwierdzającą wybór, potem dopiero objął katedrę (2 IX 1356 r.). Zatargi z Krzyżakami zaostriżyły się podczas zjazdu z biskupem, 24 czerwca 1369, w. mistrz Winrych v. Kniprode rzucił się nań ze sztyletem. Mimo chwilowego załagodzenia, spory toczyły się nadal. Biskup w 1371 r. pojechał do Awinionu i tam zmarł 3 września 1373 r. Była pogłoska, że został otruty, a jego trucielię otrzymał „wolny stół” do końca życia w jednym z zamków⁵¹. Kapituła nadal broniła się środkami prawnymi i w tym należy upatrywać przyczynę dużego napływu kanoników na studia w Bolonii. Liczba ich po 1400 r. maleje. Przyczyna leżała może w konkurencji uniwersytetów niemieckich, które były tańsze. Biskupem był dawny student z Bolonii Johannes Abezier⁵². Dopiero po wojnie trzynastoletniej i wcieleniu Prus do Korony rośnie napływ studentów ze szlachty pruskiej do Bolonii. Wielu z nich uzyskuje kanonie na Warmii. Być może, iż zatargi o obsadę biskupstwa z królem wpływały też na ożywienie napływu studentów kanoników do Bolonii. W Bolonii studiował i był profesorem Łukasz Watenrode, biskup warmiński, który wysłał siostrzeńców, braci Koperników, na studia, na ten sławny uniwersytet.

Z Warmii wyjeżdżali też na studia kanonicy z kolegiaty w Gutstadt (Dobre Miasto). Kolegiatę założył tam biskup Hermann z Pragi w 1341 r., zrazu w Głotowie (Glottau), skąd ją później przeniesiono. Kanonicy rekrutowali się zrazu ze Śląska, potem z ziemi chełmińskiej (Mikołaj Swansfeld) i wreszcie z kleru miejscowego. Także otoczenie biskupów otrzymywało tu nagrody. Arnold Koster de Venrade (Venraa) z diecezji Liège, a więc z półn. Brabantu został tu dziekanem w 1425 r. Arnold był notariuszem publicznym i przyjechał w otoczeniu biskupa Abeziera. Wkrótce Venrade przestał być dziekanem, kierującym duszpasterstwem. Funkcję tę objął ponownie po wielu latach. Kanonikiem we Fromborku został on w 1437 r. i pytał, czy ma jechać na studia. Kapituła mu powiedziała, że ma już 40 lat i nie ma potrzeby. Objął on później jedną z prałatur. Chwalono go za znajomość prawa⁵³.

4. Biskupstwo sambijskie ze stolicą w Królewcu skupiało w swych granicach około 1/4 wszystkich Prusów w państwie Zakonu. Szlachta w XIII w. przeszła na stronę Zakonu. Chłopi, wrogo do niej usposobieni, podnosili bunt, a po ich stłumieniu trzymali się pogaństwa i mowy ojczyste do drugiej połowy XVI w. Biskupi, członkowie Zakonu rezydowali w Niemczech, tam też była kapituła (w Mühlhausen). O nawracanie pogan, w sensie nauczania wiary, nikt się nie troszczył. Wystarczył chrzest przyjęty pod przymusem i wyrzeczenie się obrządku palenia zmarłych. Dopiero w 1294 r. w. mistrz Siegfried v. Feuchtwangen zmusił biskupa Krystiana v. Mühlhausena do mianowania nowej kapituły z księży przebywających w Prusach. Następcą Krystiana Siegfried v. Regenstain przybył z Niemiec i osiadł w Królewcu. Zmarł w 1310 r. Po nim biskupem został Johannes Clare z Torunia (ur. 1268 — zm. 1344). Zaczął on sprowadzać księży, umiejących po prusku. Dotąd spowiedź odbywała się przez tłumacza, dopiero w 1309 r.

⁵⁰ K. Górski, *Kapituła chełmińska*, ss. 118—120; *tenże*, *Das Kulmer*, ss. 333—335.

⁵¹ Hippler, ss. 114—118.

⁵² Altpr. Biographie, I, s. 304.

⁵³ Birch-Hirschfeld, s. 280 i n.; Eichhorn, ss. 586—587; Górski, *Studia i szkice*, ss. 163—166.

zakazano używać do tego dzieci. Biskup Clare popierał księdza Prusa, pochodzącego z dóbr biskupich w Sambii, Jakuba Bludau. Był on synem rycerza, wasala biskupa. Sprowadził też Bartłomieja z Radomna (koło Nowego Miasta) z okolicy, gdzie było dużo Prusów, ale i Polacy. Objął on biskupstwo i rządził w l. 1358—1378. Obaj zostali przyjęci do Zakonu Krzyżackiego. Bartłomiej założył w zamku biskupim, w Rybakach (Fischhausen), skryptorium, gdzie przepisywano księgi dla katedry. W XIV w. przebywało na Sambii wielu księży z ziemi chełmińskiej i Pomezanii, znających widocznie język pruski czy polski. Byli to Tilo z Chełmna, autor traktatu o „*Siedmiu pieczęciach*”, Konrad z Saalfeld (Zalewo), Mikołaj z Waldowa, Jan z Chełmży, Tilo z Papowa, Henryk z Torunia. Mniej liczni byli przybysze z Rzeszy. Wszyscy oni musieli przyjąć habit krzyżacki. Był to wielki krok dla chrystianizacji kraju. Przybysze z Rzeszy utworzyli wzorową kancelarię, co nie wyrastało z miejscowego podłoża, ale było importowane. Zapewne uczeni kanonicy uczyli w szkole katedralnej, z której korzystali w pierwszym rzędzie synowie mieszczań, ale i dzieci Prusów. Kanoników sambijskich nie spotykamy przed końcem XV w. na studiach w Bolonii, chyba że się ukrywają pod określeniem „de Prussia”. Kapituła była jednak ubogo uposażona. Jeździli na studia synowie mieszczań z Królewca. Dodajmy, że nie było szkoły dla chłopców pruskich, takiej jak na Warmii, gdzie objaśniano teksty łacińskie także po prusku. Na Sambii istniała bariera językowa⁵⁴.

5. Pomorze nadwiślańskie i Gdańsk. Pomorze należało pod względem kościelnym do diecezji kujawskiej, ale od podboju krzyżackiego 1308—1310 stanowiło część państwa Zakonu w Prusach. Z kraju tego niewiele było studentów w Bolonii. Wyjątek stanowił Gdańsk. Bardzo bogate miasto zaczęło wysyłać studentów do Bolonii w drugiej połowie XIV w., a patrycjat zaczął się interesować obsadą bogatych prebend w kapitule warmińskiej od ok. 1430 r.

Łukasz Watzenrode, niechętny gdańszczanom, tak ocenił te studia w 1506 r. „poradziłem im przed kilku laty, by posiadali jednego czy dwóch uczonych ludzi ——. Nie byłoby zbyt wiele, by ktoś z waszych dzieci mieszczańskich uzyskał od was zasiłek i by studiowali, jak jest Krzysztof von Suchten (profesor w Lipsku), którego nam bardzo chwalił. Jedno mi się u gdańszczan nie podoba, że każą się swoim dzieciom uczyć niższych sztuk i zaraz potem posyłają je do Rzymu, tam nie mogą się wiele gruntownie nauczyć, a tylko mogą przyjrzeć się procesowi prawa i tak nie znają podstaw prawa, z czego powstają liczne sprzeczki i kłótnie, i są podobni ludziom z Pomorza Zachodniego, którzy się prawują, a nie znają podstaw, na których budują”⁵⁵. Nie udało się ustalić kogo Łukasz, sam był profesor w Bolonii miał na myśli. W każdym razie za jego czasów byli gdańszczanie studujący w Bolonii.

6. Stypendyści krzyżaccy stanowili osobną grupę wśród studentów. Byli to klerycy, księża, a czasem rycerze, razem 44 osoby, a więc duży odłam nacji germańskiej. Grupę tę zanalizował, jak wspomniano, H. Boockmann⁵⁶. Jest ona zbyt różnorodna, a nie na tyle liczna, by można było stosować jakieś matematyczne wzory. Autor ograniczył się do przedstawienia 11 zagadnień.

— Pochodzenie. Na pewno wśród studentów finansowanych przez Krzyżaków było czterech pochodzenia rycerskiego i dalszych trzech, których autor określa mianem „nepotów” w. mistrzów, więc ich krewnych. Studiowali oni przez czas skrajnie krótki, gdyż mogli zdobywać awans także jako rycerze. Z miast pruskich pochodziło 11 studentów, z drobnego rycerstwa, z Prus, sześciu lub siedmiu. Nie mieli oni przed sobą żadnej

⁵⁴ K. Górski, *Problemy chrystianizacji w Prusach, Inflantach i na Litwie*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1982, nr 3, ss. 151—168 (niem.: *Probleme der Christianisierung in Preussen, Livland und Litauen*, *Ordines Militares* 1, Toruń 1983, ss. 9—34).

⁵⁵ *Acta Statuum Terrarum Prussiae*, ed. M. Biskup, I. Biskupowa, t. 5, cz. 3, ss. 243—245, *Fontes T. N. Tor Soc. Scientiarum Torunensis*, 1975, 66.

⁵⁶ Boockmann, s. 361—375.

perspektywy awansu jako rycerze Zakonu i jedyną drogą były studia, a potem wstąpienie do Zakonu jako księża.

— Rekrutacja. U Krzyżaków nie było żadnego studium teologii, jak w zakonach żebrzących, jedyną drogą było zezwolenie w. mistrza i stypendium. W 1422 r. papież, Marcin V, pozwolił Krzyżakom odbywać studia. Potem ubiegali się oni o pozwolenie ubierania się po świecku (1449). Po świecku mieli się też ubierać dyplomaci Zakonu. Spośród 10 studentów, siedmiu było przedtem pisarzami w kancelarii Zakonu w Prusach i Inflantach. Za służbę otrzymywali pozwolenie na studia i stypendium, potem wracali do pracy i drugi raz podejmowali studia, zwykle w Italii, by zdobyć doktorat, a ten otwierał drogę do wysokich urzędów.

— Zakon wysyłał stypendystów na uniwersytety w Lipsku (9), Rostocku (4), Wiedniu (8), Krakowie (1). W Pradze nie było nikogo, w Heidelbergu i Kolonii studiowali ci, którzy dopiero potem udawali się do Prus. We Francji studiował tylko Winrych v. Kniprode, w Anglii nikt. Najwięcej studentów udawało się do Italii: w Bolonii było ich 11, w Padwie siedmiu, w Sienie jeden lub dwóch, w Perugii czterech, w Rzymie czterech.

— Praktyczne przygotowanie jako „referendarzy” odbywało się w Wiedniu, Rzymie i Malborku. W tym ostatnim kancelaria wygotowywała od razu pisma, które przedkładano do potwierdzenia. Prokuratorzy otrzymywali dosłowny tekst oświadczenia, które mieli składać. Najpierw tedy studenci udawali się na studia filologiczne na wydziałach sztuk wyzwolonych (artes) potem była praktyka, czasem w Rzymie z udziałem w otwartych konsystorzach, gdzie poruszano różne sprawy. Uniwersytet przy kurii był źle zorganizowany. Praktyka nie była wymagana przy powoływaniu studentów na urząd prokuratora przy kurii.

— Wyjątkowo studiowano teologię (Sylwester Stodewescher), a wcale nie studiowano medycyny. Informacje o toku studiów są wyjątkiem.

— Nie uda się ustalić, jak długo trwało finansowanie studentów przez Zakon ani w jakiej wysokości. Wiadomo, że 30 studentów otrzymywało stypendia, ponadto trzech ubiegało się o nie. W Sienie wynosiło ono rocznie 30 flor., w Wiedniu Mikołaj von Weissenburg miał 60 flor., Kasper Stange z Wandowa (Wandofen) żądał na samo utrzymanie 80 flor., ale wydawał on dużo i żył na pańskiej stopie. Uważał, że musi się ograniczać, jeśli ma służyć na spółkę z innym. Czasem był jeden sługa na trzech. Ale bogaty Wallenrod miał u boku magistra. Osobno Zakon przysyłał pieniądze na ubranie, książki, podróże, koszta związane z chorobą. Osobno proszono o zasiłek na koszta promocji, które były bardzo wysokie. Na ogół wszystko było 2 razy droższe niż w Niemczech. Wśród stypendystów było 11 kanoników i proboszczów, ale dochody ich nie były wystarczające, tym więcej że proboszczowie musieli ustanawiać płatnych wikariuszów, a wtedy dochody z prebendy były znikome.

— Kontrolę studiów prowadził kapelan (kanclerz) w. mistrza, który decydował o przedłużeniu studiów i staraniu się o doktorat oraz o przeniesieniu się na inny uniwersytet. Śladem kontroli są tylko listy.

— Do kapelana studenci pisali tylko po łacinie i okazywali mu respekt jako swemu „protektorowi”.

— W średniowieczu zakończenie studiów niekoniecznie wiązało się z egzaminem i uzyskaniem stopnia. Na 44 stypendystów, dziesięciu uzyskało doktorat obojga praw, jeden doktorat prawa rzymskiego. Karschow planował uzyskanie doktoratu obojga praw, dwóch studentów uzyskało licencjat z prawa rzymskiego, razem 14 na 44 lub raczej na 38 odliczając zmarłych i „zagubionych”. Dwoch studentów doszło tylko do stopnia bakałarza dekretów. Wszystkie te stopnie z wyjątkiem dwóch uzyskano we Włoszech: w Bolonii — 8, Padwie — 3, w Sienie — 1. Na 24 studiujących we Włoszech połowa uzyskała doktorat, który był celem studiów, bo otwierał drogę do kariery.

— W czasie studiów odbywano misje dyplomatyczne, czasem studenci czasowo zastępowali prokuratorów przy kurii rzymskiej, ale potrzeby Zakonu sprawiały, że przerywano im studia. Prawnicy byli w Zakonie prokuratorami, radcami prawnymi (jurystami). Prawników wzywano na rokowania dyplomatyczne, choć byli tylko kanonikami lub proboszczami. Trzech byłych studentów Zakonu było oficjalami biskupów, siedmiu zostało biskupami, ale niskie dochody i brak politycznego znaczenia sprawiały, że sprzeciwiali się nominacji. Razem objęło te wysokie stanowiska 20. Boockmann ustala stosunek kończących na 20:18 lub 20:24.

— Ogólne wnioski. Szlachta niemiecka dopiero w XVI w. zaczęła wysyłać synów na uniwersytety, tak samo szlachta polska. Zakon zaczął udzielać stypendiów po soborze w Konstancji, gdzie samo istnienie jego zostało zakwestionowane przez Polaków. Potem przyszły trudne procesy (Johann David): ze Skolimami⁵⁷, z konfederacją pruską przed sądem cesarza. Trzeba było mieć prawników, także na soborach, w kurii rzymskiej, w Wiedniu. Wszędzie panujący posługiwali się prawnikami. Ale w drugiej połowie XV w., po pokoju toruńskim, Zakon zamyka się w sobie i przestaje finansować studia prawnicze. Mistrz niemiecki w ogóle studiów nie finansował i raz tylko zatrudnił jurystę z Bazylei. Studia były natomiast popierane w Niemczech przez korporacje kościelne. Do tego trzeba było pełnej kasy, skarbcza, praw patronatu i stałych związków z dworem cesarskim i kurią. To wszystko warunkowało szczególnie nacisk kładziony przez Zakon na kształcenie uczonych prawników i to głównie we Włoszech⁵⁸.

⁵⁷ Por. przyp. 17 i 18.

⁵⁸ Boockmann, s. 375.

Rozprawa C. Jones-Mathers, *Students from Burgos at the Spanish College in Bologna (1500—1560)*, *Sixteenth Century Journal*, 1987, vol. 18, nr 4, ss. 515—536 — przynosi ciekawe dane, co do studentów z Burgos w kolegium hiszpańskim w Bolonii. Są tu analogie do socjalnego pochodzenia studentów z miast pruskich.

STUDENTEN AUS PREUSSEN IN BOLOGNA IM 14. UND 15. JH.

Zusammenfassung

Die Arbeit setzt sich aus drei Teilen zusammen: 1. Einleitung, 2. Biographien der Studenten, 3. allgemeine Anmerkungen zum Studium in Anbetracht der Studentenkorporation in Preussen.

Die Studenten aus Preussen gehörten der germanischen Nation an, wobei Germanien — wie bei Tacitus beschrieben — bis zur Weichsel reichte. Dahinter war Sarmatien. Also umfasste die Nation Menschen aus slawischen Ländern und Ungarn. So eine Einteilung wurde auch auf dem Konzilien im 15. Jh. angewandt. Unter der germanischen Nation bildeten fast die Hälfte Studenten aus Preussen. Es waren dies Studenten der Rechtswissenschaft, da die Nation nur Rechtsgelehrte umfasste. An ihrer Spitze stand der von den Studenten gewählte „Prokurator“ der Nation.

Das Studium war sehr kostspielig, der Unterhalt kostete zweimal so viel wie in Deutschland. Wir haben Angaben dazu, die Boockmann den Archiven des Ordens entnahm. Aus den Akten kann man auch erfahren, wie man reiste, und wie die Geldsendungen zugestellt wurden. Bologna lag auf der Strecke, die nach Rom führte, hier reisten Gesandtschaften des Ordens und Bischöfe, was die Geldzustellung erleichterte. Die ethnische Zusammensetzung der Studentenschaft lässt sich nicht festlegen, da die Mehrheit ihre Abstammung als aus „Preussen“ bezeichnete. Sie sind daher unbestimmbar. Gewiss kamen aus den Städten Söhne reicher Patrizier, die deutsch sprachen. Aber es waren auch Polen, Städter und Söhne des preussischen Adels, die polnisch sprachen. Es kamen auch Söhne des altpreussischen Adels, aber Zahlen lassen sich nicht festlegen. Im 14. Jh. entwickelte sich der preussische Landespatriotismus.

Wir haben nicht viel Angaben über das Leben der Studenten aus Preussen, denn darüber schrieben sie nicht den Kreuzrittern die ihnen Stipendien erteilten. Verhältnismässig hoch war unter den Studenten die Sterblichkeit.

Zum Schluss wurde eine Analyse des Studentenlebens unternommen mit Berücksichtigung geistlicher und weltlicher Korporationen, denen die Studenten angehörten. Es waren die Bistümer: Kulm, Pomesanien, Ermland und Samland. Das ermländische Bistum war nicht dem Orden einverleibt, das bedeutete, dass weder die Bischöfe und Domherren noch der Klerus zu den Kreuzrittern gehörten, aber das Bistum selbst unterlag der Staatsgewalt des Grossmeisters, zahlte Steuern in die Kasse des Ordens und lieferte bewaffneten Kontingent für Kriege. In den drei restlichen Bistümern dagegen gehörten die Domkapitel und Bischöfe dem Orden an, und der Grossmeister hatte entscheidenden Einfluss auf die Bestallung des Bistums. Die Bezüge der Bistümer waren im Vergleich mit dem ermländischen dürftig, was Rückwirkung auf die Möglichkeit eines Studiums im Ausland hatte. Westpreussen gehörte auch weiterhin dem Bistum in Wloclawek an. Es war dies ein Gebiet, bewohnt von ärmlicher Bevölkerung, das vom Orden zu Beginn des 14. Jh. erobert wurde. Nur Gdańsk (Danzig), das eine mächtige Stadtkorporation bildete, trat an die Spitze der preussischen Städte. Aber die Einwohner von Gdańsk interessierten sich bis 1430 wenig für ein Studium, oft traten sie in den Dienst des Ordens. Die mächtigste Kirchenkorporation bildete der Ritterorden. Nach 1420 begannen die Kreuzritter Stipendisten zum Rechtsstudium zu schicken, um damit sie ihnen später in Prozessen gegen Polen und den Utertanen Dienste leisteten. Boockmann stellte fest, dass es ihrer im 15. Jh. 44 waren, er untersuchte ihre soziale Herkunft, Rekrutaten und die Rolle ihres Studiums in Italien in ihrer Laufbahn als Priester des Ordens. Kreuzritter studierten nicht. Dem Studium widmeten sich nur Priester, insbesondere bürgerlicher Herkunft. Es waren aber auch Repräsentanten des kleinen Ritterstandes, jedoch Zugang zu höheren Stellungen hatten allein Ritter aus dem Reich. Es verblieb nur der Weg über das Studium und Eintritt in den Orden als Priester.

Die Studenten des Ordens, ausser einem, studierten weder Theologie noch Medizin. Sie wurden vorbereitet durch ein Studium der „freien Künste“, danach traten sie zum Rechtsstudium über. Boockmann untersuchte die Höhe der Stipendien und Zeitspanne, für die dieselben erteilt wurden, die Kontrolle der Studien durch den Kaplan des Grossmeisters, die Beendigung des Studiums, nicht immer mit dem Erwerb wissenschaftlicher Grade gekrönt, sowie die Zahl der Doktorwürden und anderer wissenschaftlicher Grade. Insgesamt erwirbt etwa die Hälfte der Studierenden wissenschaftliche Grade. Sie gingen danach zur Diplomatie, erhielten Kirchenämter und Bistümer, wozu das Studium nötig war. Die Kreuzritter liessen sich von politischen Motiven leiten. Auf Konzilien musste man sich gegen polnische Juristen wehren, danach auch gegen Untertanen, die dem Orden gesetzwidrige Handlungen und Unterdrückung vorwarfen. Nach dem Verlust von Pommern schickte der Orden keine Stipendisten mehr. Die deutsche Linie im Reich schickte niemanden zum Studium.